

URBANI RAZVOJ BERLINA S PRIKAZOM NEKIH GRAĐEVINA

Uvod

Nemoguće je opisati Berlin a ne upotrijebiti brojne pomalo otrcane izričaje koji spominju podijeljeni konglomerat sa dva centra, veliki urbani prostor s vječnim promjenama i golemim kontrastima, metropolu s raskošnim zgradama okruženima velikim parkovima i širokim alejama, svjetsko središte s obiljem vode te mnoštvom rijeka, kanala i jezera, srcu njemačke države te u posljednje vrijeme najvećem svjetskom gradilištu i izlogu suvremenoga svjetskog graditeljstva. I zaista se sve to i još mnogo toga može reći za grad koji je dvadesetih godina prošlog stoljeća bio središte europske dekadencije i zabave, tridesetih sinonim za progone i sve najgore što se nakupilo u čovjeku i čovječanstvu, četrdesetih bojno polje, pedesetih u potpunim ruševinama, šezdesetih podijeljen

RECENT DEVELOPMENT OF BERLIN WITH AN OVERVIEW OF SOME NOTABLE BUILDINGS

Berlin ranks among the biggest metropolises in Europe and is also one of the youngest cities in the Old Continent. It has lived through very tumultuous times over the past hundred years, and has been of utmost significance for the history of Europe and the entire world. After unification of Germany it became its capital and this gave rise to construction of big and representative buildings appropriate for the capital of such a big nation. This construction spree was followed by the first world war, spurred also from Berlin, which caused a great deal of suffering. Soon thereafter the Nazis came to power with their ambitious plans for further development of the city. Berlin suffered immense destruction in the second world war and was thereafter divided into two parts by a huge wall separating it from the rest of Germany. In these times, the city was in the centre of the cold war hostilities and was, for quite some time, a possible cause of great-scale conflicts. After the fall of communism Berlin has become a huge building site, especially in its central portion which remained undeveloped and where vestiges of former war destruction were still quite visible. Many great multinational companies and the world's most known architects took part in the construction of the new city centre, and so the present-day Berlin is the city adorned by some of the most beautiful and best known modern buildings.

nog ujedinjenja, a od devedesetih do danas središte nove i ujedinjene Njemačke i golemo gradilište.

maršal zrakoplovstva Arthur William Tedder 1945. vjerovao kako Berlin treba ostaviti u ruševinama kao moderni Babilon ili Kartagu, što se srećom nije dogodilo. To posebno neobično zvuči danas, nakon gotovo dva desetljeća od ujedinjenja i zajedničkog života, u gradu u kojemu sve naizgled točno i besprijekorno funkcionira te gradu koji je, kako kažu, treći u Europi po broju turističkih posjeta.

Danas je Berlin najveći njemački grad te s novim i suvremenim građevinama raznovrsnih i neobičnih oblika grad prepun blještavila, ali i grad gotovo zamjetnog nezadovoljstva i velike nezaposlenosti jer praktički i nema industrije.

Panorama suvremenog Berlina

zidom, a ujedno i mogućim fitiljem novoga svjetskog rata, sedamdesetih sjedište kulture, ali i studentskoga nezadovoljstva i terorizma, kasnih osamdesetih mjestom zanosa i ponov-

Sve u svemu nijedan grad u Europi i u svijetu nije u posljednjih stotinjak godina doživio toliko temeljitih promjena i sukobio se s toliko neobičnih izazova. Primjerice, britanski je

Istodobno još se pomalo osjećaju negdašnje stare podjele i međusobno nepovjerenje, gdje jedni drugima predbacuju nadmenost i bahatost ili lijenost i nesposobnost.

Osnovni podaci

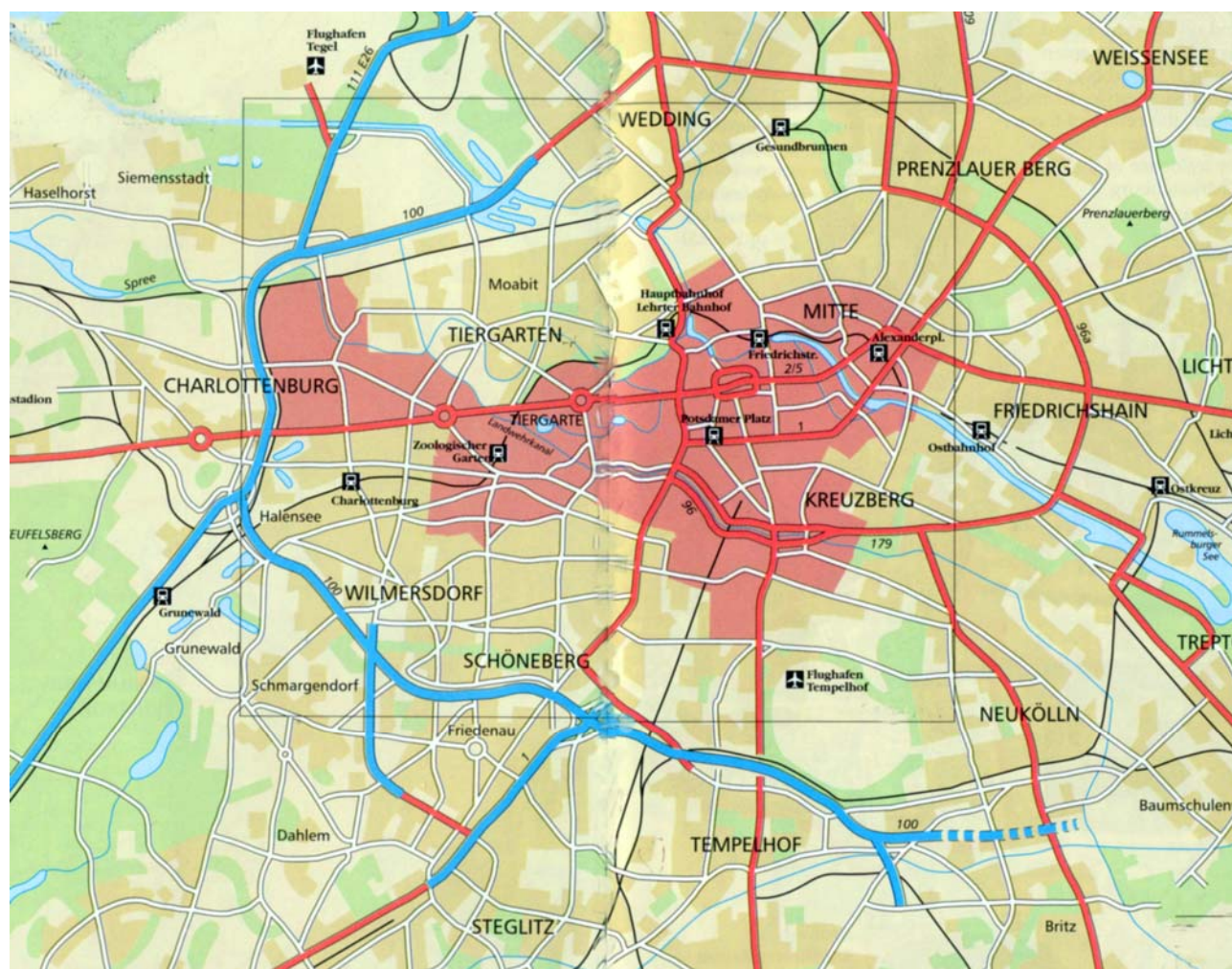
Berlin je jedna od najmlađih i najvećih velikih europskih metropola. Ima 3,4 milijuna stanovnika (drugi je iza Londona u Europskoj uniji), a 1943. je imao 4,5 milijuna. Površina mu je 891,8 km² i leži na nadmorskoj visini od 35 do 115 m. Smješten je u sjeveroistočnom dijelu Njemačke, na rijekama Spree i Havel, sedamdesetak kilometara zapadno od Poljske. Jedna je od 16 njemačkih saveznih pokrajina, a sa svih je strana okružen pokrajinom Brandenburg.

se Spandow) koja su sve do 12. st. bila jedina naselja toga područja. Tada su ih porazili i potjerali saksonski doseljenici.

Nakon toga su nastala dva naselja na suprotnim obalama rijeke Spree u današnjem središnjem gradskom okrugu Mitte – Berlin i Kölln, a čini se da naziv Berlin potječe iz staroga polabskog narječja i da znači močvaru.

Dva su naselja 1307. stvorila trgovačku uniju i sudjelovala u Hanzi –

ni u novostvoreni jedinstveni Berlin s gotovo 60.000 stanovnika. Glavnim je gradom Pruske postao 1701. još prije ujedinjenja kada je Pruska postala kraljevinom, a izborni knez Friedrich III. iz obitelji Hohenzollem izabran za kralja Friedricha I. Značaj je Berlina rastao s jačanjem Pruske koja je postala europska sila, posebno za kralja Friedricha II. Velikog (1740.-1788.). Berlin je tijekom industrijske revolucije u 19. st. pretvoren u glavno željezničko i gospodarsko središte Njemačke s velikim

Plan središnjeg dijela grada

Manje je poznato da su početkom 7. st. na sadašnjem berlinskom području slavenska plemena Haveljana i Šperana osnovala današnja gradska predgrađa Köpenick i Spandau (zvaoo

savezu njemačkih gradova. Ujedinili se u se tek 1709. kada su skupa s neovisnim prigradskim naseljima Friedrichswerderem, Dorotheenstadtom i Friedrichstadtom uključene

porastom stanovništva. Tome su pridobile i dobivene goleme ratne odštete nakon 1970. i pobjede u francusko-njemačkom ratu. Istodobno su u sastav grada uključena mnoga

predgrađa pa je Berlin od 300.000 stanovnika koliko je imao 1850. narastao do 1900. na grad s približno 1,9 milijuna stanovnika. Valja reći da je Berlin 1871. postao glavnim gradom novoutemeljenoga Njemačkog Carstva kada su se zalaganjem kancelara Otta von Bismarcka ujedinile sve njemačke zemlje pod vodstvom Pruske. Ukupno su bila samo tri njemačka cara – Wilhelm I. (1871. - 1888.), Friedrich III. (3 mjeseca u 1888.) i Wilhelm II. (1888.-1918.) koji je umro 1941. u nizozemskom egzilu.

Politička previranja nakon što se Njemačka našla među poraženim silama u I. svjetskom ratu dovela su do nastanka Weimarske Republike (1919.-1933.), nazvane prema glavnom gradu pokrajine Tiringije u kojoj je utemeljena, jer je ondašnji Berlin bi zahvaćen revolucionarnim zbivanjima. Ipak Berlin je i dalje glavni grad, a gradskim je reformama njegova veličina narasla na 3,8 milijuna stanovnika, dakle više nego što ih ima danas. Grad je postao značajnim kulturnim, znanstvenim i obrazovnim središtem. Slijedilo je razdoblje povećane nezaposlenosti i goleme inflacije te slom svjetske ekonomije 1929.

Teško je razdoblje depresije izazvalo velik pritisak na demokratske institucije i stanovništvo okrenulo radikalnim političkim rješenjima. Početkom 1933. Adolf Hitler je izabran za njemačkog kancelara. Nedugo je potom paljenje parlamentarne zgrade (Reichstaga) iskorišteno za progon komunista i drugih političkih protivnika, a nacistička je stranka preuzela potpunu političku kontrolu. Mnogi su intelektualci i Židovi bili prisiljeni emigrirati, a u Kristalnoj noći (9.-10. studenoga 1938.) u Berlinu i cijeloj Njemačkoj stradali su i zapaljeni brojne židovske crkve, groblja, trgovine i domovi.

Invazijom na Poljsku 1939. započeo je II. svjetski rat, a u tom je ratu na

Karta podijeljenog Berlina s označenim prijelazima

kraju Njemačke potpuno poražena. U ratnim je bombardiranjima i borbama u Berlinu stradalo više od 70 posto građevina. Berlin je kao i cijela Njemačka na konferenciji u Potsdamu podijeljen u četiri okupacijske zone – američku, britansku, francus-

ku i sovjetsku. Podijeljeni je grad postao središtem hladnog rata, a sovjetske su vlasti 1948. u započele s blokadom zapadnog dijela. Saveznici su odgovorili zračnim mostom i tada su u grad prebačene goleme količine hrane i drugog materijala.

Velika proslava na zidu 9. studenoga 1989.

Kada je blokada 1949. prestala odmah je utemeljena Savezna Republika Njemačka s Bonnomo kao glavnim gradom i tzv. Demokratska Republika Njemačka, poznatija po njemačkoj kratici DDR (Deutsche Demokratische Republik), s Istočnim Berlinom kao glavnim gradom. Zapadni je Berlin postao posebna i sa svih strana okružena enklava, a potom je 1961., radi zaustavljanja bijega stanovništva iz istočnog u zapadni dio grada, cijeli Zapadni Berlin okružen zidom. Promjenom političkih odnosa i propašću komunističkog poretka u Istočnoj Europi zid je do ubrzo srušen do temelja. Do ponovnog je ujedinjenja cijele Njemačke došlo 3. listopada 1990., a sredinom 1991. njemački je Bundestag proglasio Berlin glavnim gradom Njemačke. Sva su se ministarstva i druge vladine institucije skupa s administracijom preselile u Berlin 1997./1998. Istodobno je započela temeljita obnova i integracija grada koji je bio podijeljen više od četiri desetljeća.

Urbanistički razvoj grada

Nakon ujedinjenja 1709. u Berlinu su se u baroknom stilu počele graditi mnoge značajne građevine, poput

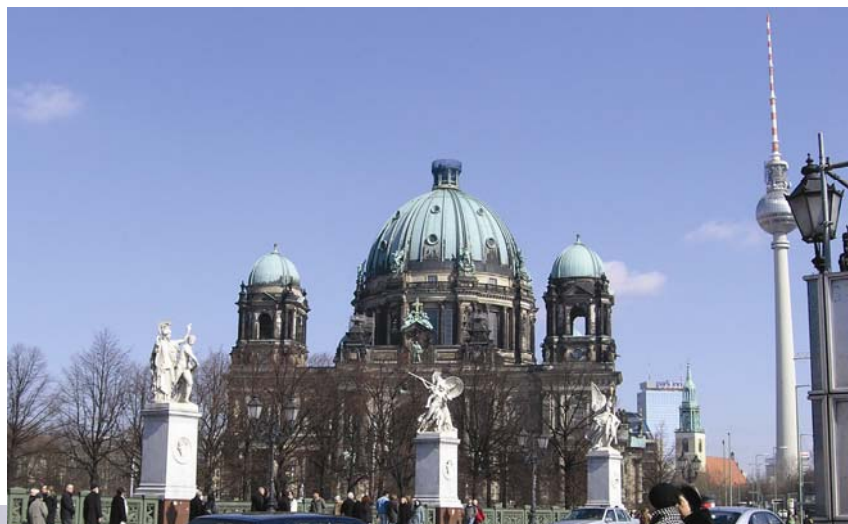

Kraljevski dvorac Charlottenburg

Umjetničke akademije, bolničkog kompleksa Charité, kraljevskog dvorca Charlottenburg, Zeughausa (Njemačkoga povijesnog muzeja) i brojnih crkava poput njemačke i francuske katedrale. Nedugo potom slavni graditelj Friedrich Schinkel gradi Berlinsko sveučilište (danas Humboldtovo), Schauspielhaus (današnju Koncertnu dvoranu) i Neue Vache, prijašnju zgradu kraljevske

Brandenburška vrata, najpoznatiji simbol Berlina

Zgrada Berlinske katedrale vue, danas službena rezidencija njemačkoga saveznog predsjednika.

Nakon što je Berlin postao prijestolnicom Njemačkog Carstva, u neoklasicističkom su se stilu počele graditi mnoge reprezentativne zgrade, kao Reichstag, Berliner Dom (Berlinska katedrala), Brandenburška vrata (najpoznatiji simbol Berlina), reprezentativne zgrade na Muzejskom otoku i mnoge druge veličanstvene zgrade. Grade se i velike industrijske građevine te brojni željeznički kolodvori.

Nacistički je diktator Adolf Hitler držao da Berlin zaostaje za drugim velikim europskim prijestolnicama pa je imao velikih planova za njego-

vu preobrazbu. Tako se uz zgradu Reichstaga trebala graditi velika dvorana za 180.000 ljudi, visoka 290 m i s promjerom od 250 m. Planirana je i posebna Avenija pobjede, široka 120 m i dugačka 56 km, na kojoj su se trebali graditi novi željeznički kolodvor i velika zračna luka. Danas je iz nacističkog razdoblja u Berlinu preostalo nekoliko građevina: zračna luka Tempelhof, zgrada Ministarstva zrakoplovstva (sada Ministarstvo financija), Olimpijski stadion i rasvjeta na nekoliko mjesta u gradu. Hitlerov su ured kancelara uništile sovjetske trupe, a ostaci su poslužili za gradnju memorijalnog sovjetskog centra u Treptovskom parku.

Nakon velikih rušenja u ratu započela je obnova. Zapadni je Berlin zapravo bio relativno noviji dio grada koji je temeljito obnovljen pa se novo trgovačko, poslovno i kulturno središte formiralo pokraj Zoološkog vrta i glavne ulice Kurfürsterdamm (poznate i kao Kudamm). U blizini je i memorijalna crkve cara Wilhelma koja je uništena bombama u II. svjetskom ratu, a prema projektu arhitekta Egona Eiermanna sačuvana i konzervirana bazu tornja te izgrađena oktogonalna crkva i novi toranj od plavog stakla. To je postao jedan od najpoznatijih simbola Zapadnog Berlina.

U Istočnom Berlinu ostale su sve stare reprezentativne zgrade, uključujući i Brandeburška vrata, slavnu ulicu Unter den Linden i Alexanderplatz. Stare su zgrade uglavnom obnovljene, a na Alexanderplatzu je 1969. izgrađen veliki televizijski toranj Fernsehturm (u lokalnom govoru zvan Telešparoga), visok 365 m, jedan od najvećih u Europi. Toranj je uz pomoć švedskih stručnjaka projektirao arhitektonski tim na čelu s Fritzom Dieterom i Günтером Frankeom. Pokraj monumentalne berlinske katedrale izgrađena je 1976. i Palača Republike, na mjestu negdašnjega Gradskog dvorca, jedna od

najprestižnijih građevina Istočnog Berlina u kojoj je bio smješten parlament DDR-a i mnogi drugi javni sadržaji poput restorana, kazališta, diskoteke, športskih sadržaja i velikog predvorja.

Konzervirani ostaci memorijalne crkve cara Wilhelma

Valja dakako spomenuti i jednu od najčudnijih i najduljih suvremenih građevina – berlinski zid (Berliner Mauer). Izgradnja 156 km dugog zida uokolo tri negdašnja zapadna sektora koja su Berlin dijelila od Istočne Njemačke započela je 13. kolovoza 1961., a od toga su 43 km dijelila Zapadni od Istočnog Berlina. U početku je to bila samo žičana ograda (1961.) koja je zatim pojačana (1962.-1965.), slijedio je betonski zid (1965.-1975.), dok je posljednja verzija (1975.-1989.), koja se počela graditi 1975. a završena je 1980., uključivala 45.000 ojačanih betonskih blokova, a svaki je bio 3,6 m visok i 1,2 m širok. Zid je bio ojačan žičanom ogradom, rovovima, bodljikavom žicom te s više od 110 kula i 20 bunkera. Druga se paralelna ograda gradila 90 m iza zida (započeta 1962.), a zgrade između su srušene i stanari preseljeni, dok je prostor bio nasut pijeskom i miniran.

Bilo je osam graničnih prijelaza i jedan u podzemnoj željeznici izme-

đu Istočnoga i Zapadnog Berlina. Ti su prijelazi bili određeni samo za određene kategorije onih koji su ih prelazili. Najpoznatiji je bio *Checkpoint Charli* koji je bio otvoren za diplomatsko osoblje i strance.

Za 28 godina postojanja zida preko njega je ipak bilo približno 5000 uspješnih bjegova, a ovisno o izvorima pri bijegu je stradalo 192 ili 239 ljudi. Najpoznatiji je bio Peter Fechter koji je 17. kolovoza 1962. uza zid bez pomoći iskrvario do smrti. Posljednji je 6. veljače 1989. smrtno stradao Chris Gueffroy.

Fragment Berlinskog zida u Bruxellesu

Zid je bio otvoren za nesmetan promet 9. studenoga 1989., a potom je potpuno srušen. Danas je u Berlinu samo nekoliko memorijalnih ostataka, a dijelovi se prodaju poput suvenira, čak se i danas nude preko interneta. Jedan se njegov dio nalazi i ispred zgrade Europske komisije u Bruxellesu.

Dio Potsdamerplatza s ulazom u podzemnu željeznicu

Pad je zida postavio pred Berlin i nove urbanističke zahtjeve, posebno stoga što je napor da se sustignu ostale metropole tijekom posljednjih 120 godina stalno ometan ratovima, porazima i neodgovarajućim političkim i društvenim prilikama. Berlin je tako postao svojevrsni grad feniks koji se stalno diže iz pepela. Pad zida i ponovno ujedinjenje Njemačke postavili su pred planere i političare izazove koji su se sastojali u tome što je dva grada trebalo ponovno sastaviti jer su se dugo razvijali u različitim sustavima. Trebalo je i osmisliti prazninu koja je nastala uza zid, prazninu koja je bila duga gotovo 50 km, a mjestimice široka i do 2 km. Pritom je poseban problem bio u tome što je grad bio razdvojen kroz samo povijesno središte, tako da su

središnji gradski prostori zapravo imali ulogu zapuštene periferije. Teško da su igdje u svijetu prostorni planeri imali složeniji i zahtjevniji zadatak.

Počela je nesmiljena borba među velikim svjetskim kompanijama za prazne ili ispražnjene parcele, pa su

prostor negdašnjega i budućega Potsdamerplatza (7 ha) međusobno podijelili veliki svjetski koncerni kao što su *Sony*, *Daimler-Benz* i *Asea-Brown-Boveri* u nastojanju za što većim udjelom u gradskoj renti. Brzo su razgrubljeni trgovački prostori u Friedrichstrasse. Istodobno su diplomatska predstavništva tragala za prostorima na kojima bi gradila raskošne i reprezentativne ambasade. Rušili su se tek započeti ili izgrađeni trgovački centri u Istočnom Berlinu, da bi se obnovio sjaj negdašnjih raskošnih trgovačkih ulica iz tridesetih godina prošlog stoljeća. Vrtoglavo su porasle cijene stanova, a još više potražnja za građevnim materijalima za izolaciju pročelja koji su trebali pokriti i poljepšati skromne nemaštovite stambene zgrade iz istočnog

dijela grada. Raspisani su urbanistički i arhitektonski natječaji u kojima su sudjelovali najpoznatiji i najpriznatiji svjetski arhitekti.

Bilo je teško razlučiti osnovne težnje naručitelja, ali se ipak uočavala želja za gradnjom političko-administrativnog središta (nazvanog Spreebogen i Spreeinsel), poslovno-financijskog središta na Potsdamerplatzu, Pariserplatzu i Alexanderplatzu, trgovačkog središta Friedrichstrasse, gradnjom i rekonstrukcijom prometnih čvorišta (željeznice, podzemne željeznice i zračnog prometa) te kompletiranjem mreže kulturnih i javnih sadržaja i infrastrukture. Bila je uključena i gradnja stanova, rekonstrukcija gradskih četvrti, novih satelitskih naselja i ulica te industrijskih zona. Trebalo je u nekoliko godina učiniti ono za što je drugim velikim svjetskim metropolama trebalo i cijelo stoljeće. Berlin je tako postao najveće europsko gradilište.

Posjet Berlinu

Nedavno smo posjetili taj veliki i u svakom pogledu zanimljiv i uzbudljiv grad, potaknuti činjenicom što se približava dvadesetogodišnjica rušenja zida i zajedničkog života grada. Prvu su dojmovi bili pomalo iznenađujući, posebno što to nije naš prvi posjet (*Građevinar*, br. 10./1995.) jer su onda gradilišta bila doslovno posvuda i grad je bio u neobičnoj užurbanosti i napetosti. Dakako da se i sada gradi, gradilišta ima i u najstrožem centru (na Unter den Lindenu i na Museuminsel), ali sve je to nekako "njemački" uredno i sređeno te gotovo neprimjetno. Stječe se dojam koji je vjerojatno pogrešan da ih nema mnogo više nego, primjerice, u Zagrebu ili nekom drugom većem njemačkom ili europskom gradu. Ima, kao i drugdje, i prometnih gužvi i "čepova", ali manje nego u nas, posebno što je tradicionalno dobro organiziran javni promet U-bahnom i S-bahnom, što ima mnoštvo tramvajskih i autobusnih

veza te biciklista i pješaka. Ono u čemu se Berlin razlikuje od grada koji smo zatekli prije desetak godina bilo je mnoštvo turista, najčešće u grupama, s osobito mnogo Talijana i Španjolaca koji, kako smo doznali, tradicionalno za uskršnjih blagdana razgledavaju tu veliku europsku metropolu. No Berlin rado posjećuju i

talgičnim osjećajima jer su za neke to simboli vremena kada se doduše živjelo teško, ali mnogo sigurnije, sa zajamčenim radnim mjestima i jeftinim stanovima.

Nijemci i Berlinčani, za razliku od mnogih drugih, ne uništavaju spomenike i tragove svoje nedavne uz-

redovito uređuje monumentalni komemorativni kompleks sovjetskim vojnicima kojih je 300.000 poginulo u bitci za Berlin. Taj je spomenik, koji odiše sorealističkom monumentalnošću, podignut 7. studenoga 1945. nadomak Bradenburških vrata, ali je i prije i danas pažljivo održavan, a bio je u sastavu Zapadnog Berlina. Najposjećeniji je nesumnjivo ne odviše lijep, ali golem i slavan televizijski toranj koji se vidi iz svakoga dijela grada. Za njega se tvrdilo da je bio građen ponajprije zbog špijuniranja svega što se u Zapadnom Berlinu događalo i kojega su mnogi nakon ujedinjenja htjeli srušiti. No to je danas jedno od najposjećenijih mjesta u Berlinu i mnogi su spremni satima čekati da bi se brzim dizalima popeli do 203 m visoke metalne kugle za razgledavanje. Postoji doduše dvadesetak metara iznad još jedan rotirajući restoran i *caffé-bar*, ali za ulazak bi trebalo čekati još nekoliko sati.

Za turiste su ipak najatraktivnija mjesta ostaci Berlinskog zida, po-

Spomenik poginulim sovjetskim vojnicima

Nijemci, posebno oni iz Istočne Njemačke te turisti iz drugih zemalja negdašnjega Varšavskog pakta.

Danas je najveća i najposjećenija berlinska atrakcija sve ono što je bilo u bilo kakvoj vezi s Istočnom Njemačkom, Istočnim Berlinom i znamenitim zidom. Postoji uz obalu Spreea i dobro posjećen Muzej DDR-a, a na Alexanderplatzu, uz iznimno prometni Liebknecht most, nude se suveniri poput vojničkih kapa i šubara te plinskih maska i svega onoga što je na bilo koji način povezano s Istočnom Njemačkom koja turistima djeluje i egzotično i posebno. Najdraže mjesto za slikanje cijelih obitelji je spomenik Karlu Marxu i Friedrichu Engelsu (izradio ih je 1986. Ludwig Engelhardt) u obližnjem parku. Doduše možda su slikanja ponekad pomiješana i s nos-

Checkpoint Charli, jedno je od najposjećenijih mjesta u Berlinu

budljive prošlosti. Doznali smo da su, primjerice, u obnovi Reichstaga na zidovima sačuvani čak i potpisi sovjetskih vojnika, a oduvijek se

sebnost slavni *Checkpoint Charli* na Friedrichstrasse, gdje se također mnogi rado slikaju za uspomenu. Tu se još i sada, skriveno i ispod glasa,

mogu nabaviti "originalni" dijelovi zida. Valja doduše priznati da je vrlo posjećen i blok omeđen ulicama Stresemann, Wilhelm, Anhalter i Prinz Albrecht (sada Niederkirchner Strasse), gdje je nekada bilo sjedište najzloglasnijih nacističkih institucija, poput Gestapa i Schutzstaffela odnosno SS-a. Zgrade su uglavnom srušene, ali je 1987. u podrumima i ćelijama uređena izložba s dokumentacijom o nacističkim zločinima.

Danas su razlike između negdašnjega zapadnog i istočnog dijela grada slabo uočljive iako stariji stanovnici Zapadnog Berlina više vole izlaziti u dijelove grada u kojima su proveli svoju mladost, a vjerojatno je to slučaj i s onima koji su živjeli u Istočnom Berlinu. Prema nekim anketama čak 20 posto stanovnika Berlina žali što je srušen berlinski zid i što je došlo do ujedinjenja.

Nove i blještave suvremene građevine koje su Berlin uvele u 21. stoljeće svojim neobičnim oblicima i materijalima uopće ne djeluju nametljivo niti uočljivo. Čini se da jednostavno odgovaraju tom gradu koji je prepun parkova, zelenila i fontana te ispresijecan mnogobrojnim plovnim kanalima i rijekama. Prava je šteta za ukupan dojam o gradu, koji je gotovo u cijelosti prožet vodom jer je i nastao na negdašnjim močvarama, što su mnogi vodokosci i vodene kaskade bili zatvoreni zbog mogućeg smrzavanja. Valja istaknuti, što je podatak koji mnogi zanemaruju, da je Berlin i značajna njemačka luka koja je rijekama i kanalima dobro povezana s morskim lukama, posebno s Hamburgom. Najveće su zapadna i južna luka (na 173.000 m² odnosno 103.000 m²) kroz koje se uglavnom prevozi pšenica i slična roba. Istočna se luka rekonstruirala, a najmanja luka *Neukölln* (19.000 m²) uglavnom služi za prijevoz građevnog materijala. Spomenuli smo da Berlin ima tri zračne luke i za našeg je boravka pripreman referendum o zatvaranju *Tempelhofa*, a planira se i zatvaranje

Tegela kada 2011. u cijelosti bude završena zračna luka *Schönefeld* koja je nekada bila u Istočnoj Njemačkoj. To je ujedno i današnje najveće berlinsko gradilište, a kada bude završena preimenovat će se u zračnu luku *Berlin Brandenburg International* (BBI).

Ističemo da smo svjedočili i konačnom rušenju zgrade parlamenta DDR-a, poznate Palast der Republik, smještene na obali rijeke Spree i dvorca iz carskog razdoblja. O sudbini te goleme zgrade od betona i čelika dugo se raspravljalo i protiv rušenja su bili mnogi nostalgичni stanovnici Istočne Njemačke, ali i brojni berlinski umjetnici koji su je bili zaposjeli. Sada je razlog pronađen u tome što je građena od zdravstveno opasnog azbestbetona koji se pažljivo razlaže i odvozi u jedan napušteni rudnik. Već je skinut gotovo sav beton i sada je preostala samo čelična kons-

Prikazi nekih suvremenih berlinskih građevina

Htjeli smo svakako posebno opisati i neke od velikih i značajnih suvremenih berlinskih građevina, posebno one o kojima se piše i govori širom svijeta. To su ponajprije rekonstrukcija slavnog Reichshstaga i gradnja obližnjih velikih upravnih i administrativnih zgrada, novi Potsdamerplatz (o počecima građenja smo svojedobno pisali – *Građevinar*, br. 10./1995. i br. 2./1997.), dovršena zgrada Berlinskoga glavnog kolodvora (o kojoj smo nedavno pisali – *Građevinar*, br. 7./2007.), neobična zgrada Židovskoga muzeja i još o mnogo drugih veličanstvenih i neobičnih građevina. Odlučili smo prikazati neke najveće i najpoznatije, a dio preostalih nabrojiti s najosnovnijim podacima. Taj je izbor slučajan i osoban pa mnoge vrijedne i značajne građevine neće biti ni spomenute.

Kompleks novog berlinskog kolodvora

trukcija. Neki vjeruju da će nakon skidanja opasnog materijala zgrada ponovno biti obnovljena, ali gotovo je sigurno da se to neće dogoditi. Ipak o budućoj namjeni nismo uspjeli ništa doznati, vjerojatno i stoga što još nisu ni donesene ogovarajuće odluke.

Rekonstrukcija Reichstaga

Iako novi parlamentarni sklop u Berlinu uokolo Reichstaga obuhvaća petnaestak građevina (najpoznatije su i najveće obližnje zgrade posvećene Paulu Löbeu, Jakobu Kaisu i Marie-Elisabeth Lüders), a me-

đu njih su svrstane i zgrade veleposlanstva SAD-a, Velike Britanije, Francuske i Rusije, ali i novoizgrađeni Glavni kolodvor, prije građena kongresna dvorana Kuće svjetske kulture te povijesna Brandenburška vrata, ipak je najpoznatija i najslavnija zgrada Reichstaga, posebno stakleno-čelična rekonstrukcija njezine glavne kupole.

Prostrana neobarokna zgrada Reichstaga građena je između 1884.-1894. prema projektima njemačkog arhitekta Paula Wallota. Građevina je duga 137 m i široka 97 m, a imala je golemu staklenu kupolu s imperijalnom krunom na vrhu. Njezin je slavni natpis "Dem Deutschen Volke" (Njemačkom narodu) stavljen na pročelje 1916. Zgrada je od 1894. do 1933. bila sjedište parlamenta. Tada je zapaljena i više se nije rabila. Ostaci su kupole teško stradali u II. svjetskom ratu i bili obnovljeni 1954. Zgrada je renovirana 1961. prema projektima Paula Baumgartena u berlinski dio Bundenstagu (do 1972.) te u kongresni i zabavni centar.

Prvo je zasjedanje parlamenta ujedinjene Njemačke 4. listopada 1990. održano upravo na tome mjestu. Nakon usvojene rezolucije o preseljenju državnih institucija iz Bonna u Berlin 1991., odlučeno je da Reichstag bude sjedište njemačkoga saveznog parlamenta – Bundenstagu. Na velikome međunarodnom natječaju 1993. za preuređenje je izabran projekt britanskog arhitekta sir Normana Fostera.

Izvorni izgled zgrade Reichstaga (sa stare razglednice)

Zgrada Reichstaga 1945. godine

Zgrada Reichstaga danas

Usljebile su žučne rasprave i potom je odlučeno da se Reichstag obnovi s originalnom baldahinskom kupo-

mački parlament u jedan od najotvorenijih na svijetu jer je kupolu dosad posjetilo više od pet milijuna posje-

Nije na odmet podsjetiti da posjet kupoli Reichstaga ništa ne stoji niti se od posjetitelja traže bilo kakvi dokumenti. Jedino se prolaze rigorozni i temeljiti pregledi zbog zaštite od terorizma.

Sony centar na Potsdamerplatzu

Potsdamerplatz je najprije bio park, a ime je dobio po gradiću Potsdamu (berlinskom Versailles), sjedištu pruskih kraljeva i njemačkih careva. Zahvaljujući željezničkoj stanici, a poslije i podzemnoj željeznici te brojnim tramvajskim i autobusnim linijama, u tridesetim se godinama prošlog stoljeća razvio u jedan od najprometnijih i najslavnijih europskih trgova. Bio je središtem poznatoga noćnog života i legendarno okupljalište slavnih umjetnika s mnogo najraskošnijih hotela.

Trg je temeljito uništen bombardiranjem u završnim borbama za Berlin u travnju 1945. Ostao je to prazan i otvoren prostor ispred kojega su s jedne platforme zapadni turisti najradije motrili ono što se događa preko zida. Obnova je započela 1992.

Obrnuti stakleni stožac u kupoli, dolje se vidi dvorana sa zastupničkim sjedalima

lom od stakla i čelika koja nije bila predviđena u prvom projektu. Tijekom rekonstrukcije koja je trajala od 1995. do 1999. uklonjene su sve pregradnje Baumgartena i iznad glavne parlamentarne dvorane izgrađena je suvremena staklena kupola koja je iznutra opremljena uzlaznim i silaznim spiralnim rampama za posjetitelje. Posjetitelji inače svakodnevno, čak i tijekom parlamentarnih zasjedanja koja se mogu promatrati kroz stakleni krov, šetaju unutar kupole i uživaju u jednom od najljepših pogleda na grad, posebno noću. Kupola je postala jedan od najpoznatijih simbola Berlina i za njezin posjet strpljivo se čeka i po nekoliko sati, čak i na kiši i snijegu. Neobična je kupola u sredini nadopunjena staklenim tornjem u obliku obrnutog stošca pa igre svjetla stvaraju neočekivane i blještave efekte.

Nova *higt-tech* kupola Reichstaga postala je tako glavnim simbolom ujedinjene njemačke i pretvorila nje-

titelja. Projekt obnove Normana Fostera posvuda je hvaljen i višestruko nagrađivan, pa je to svakako najpoznatija od svih građevina što ih je taj poznati arhitekt izgradio širom svijeta.

Dakako da smo iskoristili prigodu da posjetimo tu neobičnu građevinu.

Potsdamerplatz u tridesetim godinama prošlog stoljeća

Kupola i dio zgrade Sony centra

i Potsdamerplatz je postao najveće berlinsko gradilište u čiju je temeljitu obnovu utrošeno više od 20 milijardi eura.

Trg je obnovljen prema nagrađenom urbanističkom projektu Renza Piana, slavnoga talijanskog arhitekta sa sjedištem u Parizu, a taj je arhitekt, skupa s Christophom Kohlbeckerom, projektira poslovno-trgovačku zgradu s osamnaest katova, *Imax*-kino, muzički teatar s kasinom na Marlene Dietrich Platzu i golemo (60 m visoko) sjedište *Debisa* (*Daimler Chrysler Services AG*) globalne kompanije s gotovo 27.000 zaposle-

nih širom svijeta (gdje u brojnim uredima, trgovinama, restoranima i kulturnim sadržajima živi i radi 10.000 ljudi).

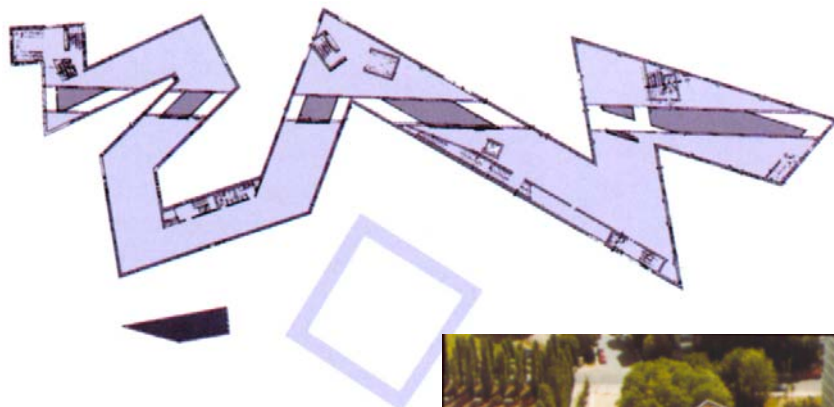
Na Potsdamerplatzu izrađen je cijeli niz velikih i značajnih građevina, poput poslovno-komercijalnog centra na uglu stare i nove Potsdamer ulice (projektant Hans Kollhoff), tri poslovno-trgovačko-stambene zgrade u Linkstrasse (Richard Rogers), rezidencijalne stambene zgrade *Grim-Hause*, stambene zgrade na uglu stare Potsdamer i Vox ulice te *Cine-maxx Cinema* na novoj Potsdamer ulici (Ulrike Lauber i Wolfram

Wöhr), sjedišta *Berliner Volksbank* (Arata Izosaki, Steffen Lehmann), hotela *Grand Hyatt* na Marlene Dietrich Platzu i sjedišta *Mercedes-Benz* u Potsdamerstrasse (José Rafael Moneo), *Parc Colonades* na Potsdamerplatzu (Georgio Grassi, *Schwenger & Partner*, *Diener & Diener* i Jürgen Sawade) te *Ritz Carlton Berlin* (Hilmer + Sattler + Albrecht) i *Delbrück Hause* (Hans Kollhoff).

Ističemo samo najpoznatiji i najčešće isticani *Sony Centar*, vjerojatno najzanamljiviju suvremenu zgradu u Berlinu. Projektirao ju je Helmut Jahn, jedan od najpoznatijih američkih arhitekata njemačkog podrijetla i najpoznatiji svjetski graditelj staklom i čelikom, čije se konstrukcije odlikuju izuzetnom kvalitetom i atraktivnim izgledom. Centar se sastoji od visokoga staklenog tornja smještenog oko velikoga okruglog trga (*Sony Plaza*), s brojnim *caffèima*, restoranima, trgovinama i kinima. Najdojmljiviji je stakleni krov poput šatora iznad trga čija se konstrukcija sastoji od čelične užadi i motki te se čini kao da lebdi u prostoru. Polukružni toranj ima 22 kata i visinu od 103 m i najviša je zgrada na Potsdamerplatzu. Ostaci negdašnjega luksuznog hotela *Esplanade* iz 1911. (sala za doručak i carska soba) uklopljeni su u novi neboder. Carska je soba hidraulički podignuta na visinu od 75 m, a taj je složen i spektakularan tehnički zahvat podizanja 1300 t tereta izveden 1995.

Židovski muzej

Za projekt Židovskog muzeja raspisan je međunarodni natječaj na koji je pristiglo čak 165 rješenja. Za izvedbu je odabrano rješenje Daniela Libeskinda, rođenog u poljskom gradu Lodžu, koji je studirao likovne umjetnosti i glazbu u Tel Avivu, a arhitekturu u New Yorku i Essexu, a koji se 1989. vratio u Berlin. Židovski muzej u Berlinu prvo mu je veliko povijesno i monumentalno

Tlocrt Židovskog muzeja u Berlinu

djelo koje istodobno ima graditeljske oznake s kraja 20. st. U svom je rješenju bio znatno hrabriji i odlučniji od svojih konkurenata jer je za njega projektiranje i građenje prava umjetnička djelatnost, a u projektiranju zalaže se za apsolutnu samostalnost i povezanost s poviješću, literaturom i filozofijom.

Židovski je muzej izgrađen pokraj baroknoga zdanja Berlinskog muzeja u Lindenstrasse 14, u berlinskom okrugu Kreuzberg. Početak je radova dugo odgađan zbog financijskih problema pa su zemljani radovi počeli krajem 1992., a grubi su građevinski radovi završeni početkom 1999. Muzej, arhiv i knjižnica otvoreni su krajem 2001.

Građevina je jedna dugačka prostor-na skulptura prepuna simbola. U tlocrtu je zgrada izlomljena u cik-cak liniji, poput slomljene Davidove zvijezde, koja upućuje na isprekidanost židovske povijesti, a prostor ujedno upućuje na prazninu i beznađe. Nova zgrada čak nema ni ulaza i kroz nju se ulazi podzemnim hodnikom iz zgrade Berlinskog muzeja. Cik-cak linija onemogućuje određivanje početka i kraja te unutrašnjeg rasporeda prostorija ili katova. Pročelje je muzeja obloženo sjajnim srebrnim pocinčanim limom, što također upućuje na bezvremenost i beskonačnost. Pročelje tvori zatvoreni korpus i svojevrstu uglatu skulpturu koja bi mogla biti plašt neke

Pogled iz zraka na Židovski muzej

goleme hale ili unutrašnjost s brojnim katovima i prostorijama.

Na vrhu, pod ravnim krovom na trećem katu, nalaze se službene prostorije, depoi i knjižnica, što je zbog visine zdanja izvana nemoguće dokučiti. I u okolnom se dvorištu ponavlja cik-cak linija tlocrta u mozaiku kamenih ploča i kocaka na putovima što okružuju zgradu i vode u park ruža, cvijeta koji je znak krhkosti i ranjivosti, ali i simbol ljubavi i pomirenja. Uostalom ruža je u starom Jeruzalemu bila jedino dopušteno cvijeće za sadnju.

Nakošen i izokrenut *Vrt egzila i emigracije*, pred-

stavlja zasebnu terasu uz muzej i to je jedino mjesto na koje se može izravno izaći iz zgrade na otvoreno. U vrtu su masivni šuplji stupovi ispunjeni zemljom iz kojih raste gusto grmlje maslinova drveća. Uz zgradu postoje dva simetrična tornja identičnoga peterokutnog presjeka – toranj sa stubištem koje završava pred visokim zidom i toranj holokausta u koji se dolazi jednim od podzemnih hodnika. Izložbeni je prostor posvuda opremljen mnogim artefaktima, poput knjiga i fotografija, za poticanje sjećanja i priča iz stvarnoga života Židova.

Zgrada ima 15.500 m², od čega na izložbene prostore otpada 9500 m², na urede, radionice i biblioteku 2500 m², a na skladišta 2000 m². Izgradnja i opremanje stajali su približno 65 milijuna eura. Gradnju su financirale gradska i državna uprava, ali i brojni privatni pokrovitelji, posebno darovatelji pojedinih muzejskih zbirki.

Pročelje Židovskog muzeja

Ostala suvremena zdanja

Ostale suvremene građevine navodimo s ciljem da prikazemo svu raskoš suvremene arhitekture u Berlinu.

mal (Berlinska opomena), nalazi se na velikom trgu između Reichstaga i Brandeburških vrata s jedne strane i pulsirajućega novoga Potsdamskog trga s druge strane, a u neposrednoj

je blizini negdašnjega državnog ureda i partijskih bunkera nacionalsocijalista. Spomenik je na površini od 19.000 m² nakon međunarodnog natječaja projektirao njujorški arhitekt Peter Eisenman. Riječ je 2700 betonskih *stela* različitih veličina koji sugeriraju tužnu sudbinu milijuna stradalih Židova, a ujedno svjedoče o uvažavanju sadašnje njemačke država mračnih strana svoje nedavne prošlosti. *Stele* su raspoređene po padini, a uz njih je posađeno 40 stabala duž Ebertstrasse koja vodi prema parkovima Tiergartena.

Zgrada *Deutsche Zentral* banke iz Frankfurta na Pariserplatzu (*DZ-Bank Haus*) pripada najmanje konvencionalnim novim građevinama u Berlinu. Projektirao ju je američki arhitekt podrijetlom iz Kanade Frank O. Gehry koji je poznat po projektu Guggenheim muzeja u Bilbao 1997. U skladu s ostalim zgradama na trgu koji je u neposrednoj blizini Potsdamerplatzu, pročelje je prošarano vertikalnim ispupčenjima nalik stupovima i kaskadno spuštenim krovovima katova, a prozori su, ovisno o položaju, ravni ili zakošeni. Posebno je impresivno predvorje s dojmljivom asimetričnom staklenom konstrukcijom nalik paukovoj mreži. Proče-

Zgrada Saveznog ministarstva unutrašnjih poslova

Zgrada Saveznog ministarstva unutrašnjih poslova vidljivo je odmaknuta od drugih zgrada u sastavu zgrada državne administracije uz rijeku Spree. Njezini su projektanti njemački arhitekti Kühn, Bergander i Bley, a građena je od 1992. do 1994. Zgrada u tlocrtu ima u presjek obliku slova U, duga je 120 m i visoka 42 m, sa dva 13 katova visoka cilindrična staklena tornja na uglovima. Pročelje ostalih dijelova zgrade ima crvenkasto-smeđi granit koji uokviruje staklene plohe prozora. Zgradu je Ministarstvo iznajmilo na 30 godina, a 900 zaposlenika zauzima približno 3/5 uredskih prostora.

Neobična memorijalna građevina holokausta, nazvana *Berliner Mahn-*

Spomenik žrtvama holokausta u Berlinu

lje je na drugoj strani također djelomično zakrivljeno, a lođe i katovi natkriljuju prozore. Zgrada je građena od 1997. do 2000. godine.

Zgrada *Galleries Lafayette* u Friedrichstrasse gradila se od 1993. do 1996., prema projektu francuskog arhitekta Jeana Nouvela, poznatog po tome što se voli poigravati staklom i svjetlom za stvaranje neobičnih prostornih struktura. To je velika trgovačka zgrada s punim staklenim pročeljem koja je zakrivljena na sjeverozapadnom uglu. Pročelje reflektira svjetlo za lijepa vremena, dok blještavo osvijetljena unutrašnjost izvana izgleda mračno. Poput pročelja i unutrašnjost je također opremljena staklenom konstrukcijom. Elementi od konusnog stakla različite veličine položeni su kroz građevinu s reflektirajućim unutrašnjim i vanjskim ploham. Staklo odražava unutrašnje svjetlo stvarajući neobične efekte.

U parku na Arkanischerplatzu, bivšem Anhalter kolodvoru koji je potpuno demoliran tijekom II. svjetskog rata, arhitektonski je biro *GMP (von Gerkan, Marg & Partner)* iz

Atraktivna zgrada *Tempodroma*

Hamburga stvorio jednu neobičnu šatorastu konstrukciju zvanu *Tempodrom* za alternativnu glazbu i kazalište s dvije dvorane za 3700 i 500 posjetilaca. Krovna se konstrukcije dvorane, koja se gradila 2001. i

Hotel Estrel Residence

2002., iz daljine doimlje poput nerascvjetanoga pupoljka.

Estrel Residence Hotel nalazi se u Neuköllnu, južnom predjelu Berlina, a radi se o najvećem hotelu u Njemačkoj s više od 1100 soba. Ta se građevina s 18 katova nalazi u oštroj kuti Sonnen aleje. Stoga je prema toj ulici zgrada prostorno organizirana prizmatično s oštrim vrhom. Pročelje tvori kombinacija obrađenoga kamena i stakla. Hotel se gradio 1994.

i 1995., a projekt je izradio biro *Hennes + Tilemann* iz Bonna.

Zaključak

Približavajući se dvadesetoj obljetnici svoga ujedinjenja Berlin danas

sve više počinje nalikovati normalnoj prijestolnici jedne velike države, unatoč svim nedaćama koje su ga snašle u bližoj i daljnjoj povijesti. To je danas grad potpuno otvoren za sve ljude i svjetonazore, grad dinamičan i topao, s nevoljama koje imaju mnogi drugi gradovi u svijetu. Muče ga problemi sve većeg prometa, ali i nezaposlenost uzrokovana bježanjem velikih multinacionalnih kompanija tamo gdje je radna snaga višestruko jeftinija. Čini se da će se unatoč povremenim mračnim predviđanjima Berlin i dalje razvijati kao prijestolnica koja ima goleme kulturne, obrazovne i znanstvene kapacitete i koja će biti uvijek ugodno mjesto za boravak brojnih diplomatskih predstavništava i vladinih dužnosnika. Ujedno će zbog svojih velikih kontrasta i pomalo uzbudljive ljepote biti sve poželjnije odredište brojnih turista.

Branko Nadilo